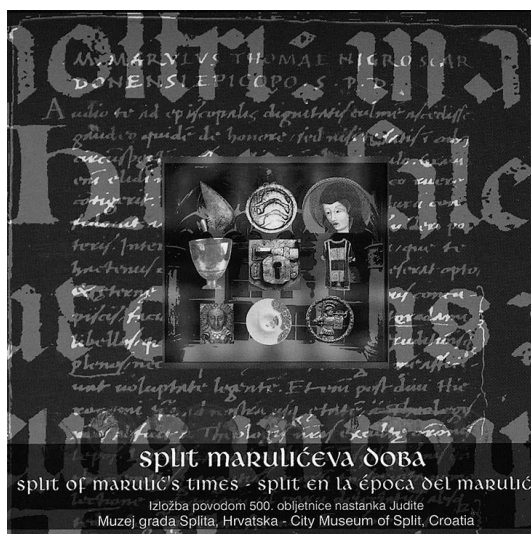
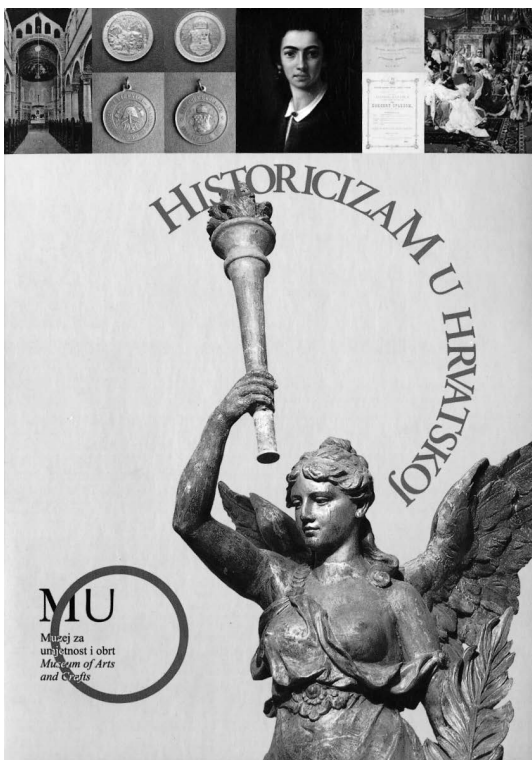

DANIELA ŽIVKOVIĆ □ Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Hrvatski ured za ISBN i ISMN, Zagreb

sl.1 - 8 Elektroničko muzejsko nakladništvo.

Rado se prisjećam razgovora s predstavnicima muzeja u vrijeme pisanja moje knjige *Elektronička knjiga*. Ova se knjiga bavi teoretskim i praktičnim pitanjima definiranja elektroničke knjige i knjige općenito, koja sam izložila u doktorskom radu obranjenom na Katedri za bibliotekarstvo Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2000. godine.

U poglavlju *Elektronička knjiga u Hrvatskoj* nastojala sam zabilježiti početke elektroničkog nakladništva u Hrvatskoj te ono uz opis donosi i slike elektroničkih knjiga u nakladi naših muzeja. Ističem da su prema mojim saznanjima muzeji u razdoblju od 1995. do 2000. objavili čak devet od sveukupno 75 elektroničkih knjiga objavljenih u Hrvatskoj, a svjesna sam da je broj i nešto veći.¹

Uz veće i manje nakladničke kuće, koje se primarno bave nakladništvom, brojne su u Hrvatskoj ustanove kojima nakladništvo nije osnovna djelatnost, već njome

dokumentiraju svoj stručni i znanstveni rad. Od ožujka 1993. godine do studenoga 2001. godine 3523 nakladnika su se uključila u sustav ISBN (International Standard Book Number = Međunarodni standardni knjižni broj). Primjenom načela na kojem se temelji ovaj sustav - "nakladnik je svaka pravna ili fizička osoba koja objavi knjigu" - postignut je sveobuhvatan uvid i registrirani su svi profili nakladnika. Među njima istaknuto mjesto zauzimaju muzejske ustanove objavljujući prvenstveno publikacije u tiskanom obliku ali i u elektroničkom. Godine 2000. muzejske su publikacije činile gotovo 10 posto sveukupne knjižne produkcije u Hrvatskoj. Uočeno je da je elektronički medij ustanovama u području kulture i znanosti olakšao dokumentiranje njihove djelatnosti. Zato ovdje posebnu pažnju posvećujem identifikacijskim oznakama za elektroničku građu, pitanju što označiti kao elektroničku knjigu, ulozi CD-ROM-a u razvoju elektroničkog nakladništva i pohrani takve publikacije kao dijela kulturne baštine u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.

Elektroničko nakladništvo razvija se već trinaestak godina. No razdoblje od prvih desetak godina smatrano je pokusnom fazom. Toliko je vremena zapravo bilo potrebno da tiskana knjiga prijeđe iz tiskanog oblika u elektronički na Internetu. Na godišnjoj konferenciji

¹ Živković, D., *Elektronička knjiga*, Zagreb : Multigraf, 2001., str. 182-184.

2 Živković, D., *Elektronička knjiga*, str. 49.

3 Elektronička knjiga može biti dostupna u raznim formatima. Svaki format elektroničke knjige označen je vlastitim brojem ISBN. Najčešće je to format PDF koji se može čitati pomoću besplatnog programa *Acrobat Reader*, zatim *exe* format što znači da je sama knjiga računalni program za čije čitanje nije potreban nikakav poseban program ili format htm tako da se knjiga čita pomoću Internet Explorera. Formati elektroničkih paketa su: EVB = Every Book, GLS = Glassbook, HTM = HTML, LBS = Librius, MLL = Millennium, MSR = Microsoft Reader, MP3 = MP3 spoken word files, OEB = Open Ebook, PDF = Portable Document Format, PPT = Palm Pilot, RKT = Rocket Book, RTF = Rich Text Format, SBK = SoftBook, TXT = ASCII Text, WAV = Wave (audio) files, WRD = MS Word.

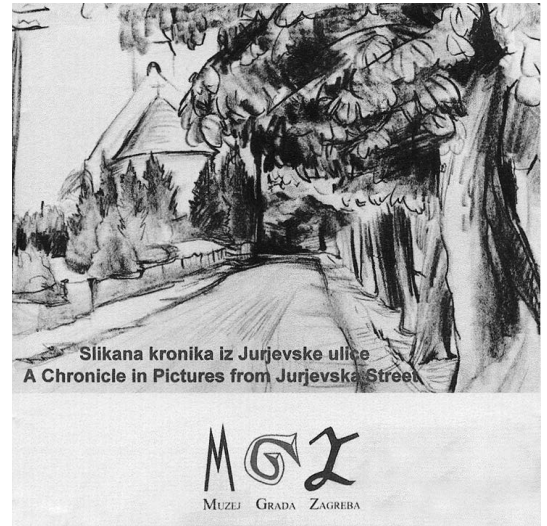
4 Ručni čitači danas nalikuju laptopu sa zaslonom formata A4. Neprestano se razvijaju i javljaju pod raznim trgovačkim nazivima kao što su: Soft Book, koji može pohraniti 100 stranica teksta. Rocket Book je veličine džepne knjige, pohranjuje 4.000 stranica, moguće je čitati 20 sati s baterijskim osvjetljenjem, a stoji 500\$. Everybook u svojem kožnom uzetu najviše nalikuje knjizi, a prednost je mogućnost dodavanja osobnih bilješki i besplatan pristup elektroničkoj knjiznici. Millennium Reader izgleda poput džepne knjige težine 500 grama.

5 Bakken, F., *Digital object identifier*. // Information Europe : EBLIDA magazine 2,4 (December 1997), str. 24. Svjestan zahtjevnosti elektroničke trgovine Charles Clarke je 1995. godine pod motom "The answer to the machine is in the machine" (Odgovor stroju leži u stroju) izumio Sustav za poslovanje elektroničkim autorskim pravima (Electronic Copyright Management System - ECMS). Ovaj sustav podržava poslovanje pravno zaštićenom gradom na elektroničkim mrežama, tako da se jednoznačnom identifikacijom elektroničkih dokumenata osigura zaštita autorskih prava i uporaba samih elektroničkih publikacija. Tu ideju je 1995. godine preuzela Američka udruga nakladnika (American Association of

Američkog knjižničarskog društva u New Orleansu lipnja 1999. godine američki su nakladnici i knjižničari izjavili da nakon elektroničkih časopisa *elektronička knjiga nadolazi poput lavine*. U Europi njezin je dolazak ipak nešto sporiji, iako u posljednjih godinu dana zauzima sve značajnije mjesto u nakladništvu. Tako ne začuđuje da se 1998. godine elektronički nakladnik *The online Originals* pojavio u javnosti kao kontroverzan slučaj. Naime, na popisu kandidata za nagradu *the Booker Prize* našlo se njegovo elektroničko izdanje knjige *The angels of Russia* autorice Patricie le Roy. Budući da je ova knjiga postojala isključivo u elektroničkom obliku, u javnosti su postavljena pitanja: *Je li to uopće knjiga? Smije li elektronička knjiga ući u uži izbor za dobitnika nagrade?* To je potaknulo ovog nakladnika da ubuduće svoje naslove tiska na zahtjev i da imaju opseg knjige.

Od 1998. godine dosta se toga promijenilo u tome kako ljudi shvaćaju pojam elektroničke knjige pa je danas sa sigurnošću možemo definirati na sljedeći način: elektronička knjiga (e-knjiga) je jedna ili više računalnih datoteka omeđenog sadržaja koje su dos-

tupne javnosti na mreži (mrežna knjiga) ili u materijalnom obliku (na CD-ROM-u, disketi). Uz tekst može donositi sliku i zvuk kao i veze sa srodnim mrežnim stranicama te program za izmjene i dopune.²

Obvezatno treba biti označena vlastitim međunarodnim standardnim knjižnim brojem ISBN, bilo da je ISBN jedina oznaka e-knjige ili tek sastavni dio oznaka DOI i URN specifičnih za elektroničku gradnju.³ E-knjiga se može čitati na zaslonu računala, no može se poslati elektroničkom poštom na ručni čitač.⁴ E-knjiga se može ispisati na pisač ili dati tiskati na zahtjev na najbližem stroju za digitalni tisak. Ona može biti interaktivna dopuštajući izmjene i dopune čitatelja.

Razvoj elektroničke knjige neophodno je vezan uz uspješnost poslovanja takvom gradom. U tom je smislu osobitu pozornost privukao razvoj označitelja digitalne građe DOI (Digital Object Identifier). Tako Američka udruga nakladnika ističe još 1997. godine: *Uspjeh prometa digitalnom gradom u nakladničkoj djelatnosti ovisi o tome u kojoj je ona mjeri neprestano dostupna kupcima, kao i da je sa sigurnošću vjerodostojna i ponuđena u raznim formatima. Sustav DOI bit će važan dio tog uspjeha.*⁵

Nakladnici su svjesni svojih potreba za jednoznačnom identifikacijom dokumenata na Internetu prišli razvoju sustava DOI. No, ovim su se pitanjem 1998. godine intenzivno bavile i nacionalne knjižnice, naročito one koje pružaju elektroničke usluge. Na Konferenciji ravnatelja nacionalnih knjižnica (Conference of Directors of National Libraries - CDNL) održanoj u Amsterdamu kolovoza 1998. godine odlučeno je da se istraži primjena oznake URN (Uniform Resource Name) kao stalnog označitelja dokumenata na elektronskoj mreži. Ovaj je sustav razvijen u Sveučilišnoj knjižnici u Helsinkiju te ga prvenstveno koriste nordijske zemlje.⁶

Informacijsko komunikacijska tehnologija izazvala je velike promjene u sektoru knjige i to ponajprije u tri struke primarno vezane uz knjigu - knjižničarstvu,

nakladništvu i knjižarstvu. Želimo li utvrditi zadatke pred kojima su se one našle, neophodno je ustanoviti specifičnost elektroničke knjige u odnosu na tiskanu. To je najjednostavnije razmotre li se osnovne sintagme vezane uz pojam knjige: *izdati knjigu* i *čitati knjigu*.

Izdati tiskanu knjigu znači umnožiti i staviti u promet broj primjeraka djela na račun nakladnika. Regulirani pravni odnosi između autora i nakladnika predstavljaju temelj tradicionalnog nakladništva, a uvođenjem informacijske tehnologije pokazala se potreba da se ti odnosi što brže reguliraju i u elektroničkom nakladništvu. Korake u tom smislu poduzela je Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo (WIPO - World Intellectual Property Organisation) i 1996. godine donijela Ugovor o autorskom pravu (WCT - WIPO Copyright Treaty).

Prema njemu *izdati elektroničku knjigu* znači elektronički je reproducirati i priopćiti javnosti. Za elektroničko nakladništvo je uz pravo elektroničkog reproduciranja, ključno pravo objavljivanja u smislu priopćavanja javnosti prema kojem *autori književnih i umjetničkih djela uživaju isključivo pravo davanja dopuštenja za priopćavanje javnosti njihovih djela, putem žica ili bez žica, uključujući stavljanje na raspolaganje javnosti njihovih djela na način da svatko može imati pristup tim djelima s mjesta i u vrijeme koje pojedinačno odabere*.⁷ To pravo uključuje prijenos i čin ponude. Čitati elektroničku knjigu znači imati pristup, a uvjete ugovorno utvrđuje nakladnik ili distributer s korisnikom. Tako nakladnički ugovor u elektroničkom nakladništvu treba sadržavati pravo elektroničkog reproduciranja i pravo pristupa. Cilj nastojanja raznih međunarodnih ustanova je uskladiti prava nakladnika i slobodan pristup informacijama po uzoru na tiskanu knjigu.

Priprema elektroničke knjige u svojem prvom dijelu obuhvaća postupke koji su jednaki onima pri izdavanju tiskane knjige. To su izbor teksta, lektura, korektura i grafičko oblikovanje. Pri proizvodnji elektroničke knjige prijelom se knjige posebnim računalnim programima pretvara u datoteke spremne za objavljivanje na mreži, snimanje na CD-ROM ili na disketu.

Elektronička se knjiga može izvorno objaviti u elektroničkom obliku. No ona može nastati i digitalizacijom tiskanih djela. U nakladništvu muzejskih ustanova često se digitaliziraju vrijedni katalogi i zbornici ranije objavljeni u tiskanom obliku. Objavljivanjem ranije otisnutog sadržaja na CD-ROM-u ili Internetu stvara se novo izdanje takvog djela koje neophodno nosi novu identifikacijsku oznaku ISBN, a ona dodijeljena tiskanom izdanju se izostavlja.

U digitalizaciji tiskanih knjiga i njihovoj distribuciji putem Interneta projekti *Gutenberg* i *netLibrary.com* mogu se smatrati međašima, iako su kasnije mnogi slijedili njihov primjer. Nastali su u vremenskom razmaku od punih 28 godina i predstavljaju dva pristupa digitalizaciji tiskanih

knjiga. Dok *Gutenberg* funkcionira na dobrovoljnoj osnovi i digitalizira naslove nezaštićene autorskim pravom, *netLibrary* se upustio u digitalizaciju naslova zaštićenih autorskim pravom, našao rješenja za poslovanje digitalnom građom, osigurao autorima zaštitu i postavio poslovanje na komercijalnu osnovu.

Spoznaja da se tekst može čitati sa zaslona računala i prenositi Internetom ponukala je Michaela Harta da još godine 1971. pokrene projekt *Gutenberg*. Utemeljen je na entuzijazmu sudionika i osnovnom načelu da digitalni medij i Internet pružaju neograničenu mogućnost distribucije teksta. On danas nudi na Internetu reviju više od 2000 tekstova, koji nisu zaštićeni autorskim pravom - sve od Američke deklaracije o nezavisnosti do Tarzana.⁸

Pionirski ali komercijalan pothvat u smislu prodora elektroničke knjige u sveučilišne knjižnice u Sjedinjenim Američkim Državama učinila je skupina poduzetnika iz Kolorada pod imenom *netLibrary*⁹. Prema riječima njihova potpredsjednika "cilj im je tiskanu informaciju učiniti dostupnu na Internetu".¹⁰ *net Library* digitalizira sadržaje već ranije objavljene u tiskanom obliku, kako bi primjenjujući prednosti elektroničkog medija oni bili što bolje korišteni. Pri tom ističe da nije nakladnik, nego distributer sadržaja koje daje treća strana. Tako nudi i distribuira u digitaliziranom obliku niz referentnih, znanstvenih i stručnih djela, koja su već u tiskanom obliku objavila najuglednija američka sveučilišta.

Sustav *netLibrary.com* proradio je 29. ožujka 1999. godine sa 2000 digitaliziranih knjiga na mreži. U svojem nastojanju da stvori najveću zbirku elektroničkih knjiga na svijetu *netLibrary* sklopio je već do srpnja iste godine ugovore s više od 60 nakladnika. Uz niz sveučilišnih nakladnika kao što je *Cambridge University Press* surađuje s velikim nakladnicima kao *Chadwyck-Healy*, *The McGraw-Hill Companies* i *The MIT Press*, *ABC-CLIO*, *O'Reilly & Associates* i *M. E. Sharpe*. *netLibrary* tjedno uvrsti u svoju zbirku 150 knjiga. Tako su u srpnju 1999. imali na mreži 2000 elektroničkih knjiga zaštićenih autorskim pravom i 1500 naslova nezaštićenih autorskim pravom.¹¹

Djela objavljena na mreži mogu biti zaštićena Ugovorom o autorskom pravu i Ugovorom o izvedbama i fonogramima Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo koji su usvojeni na Diplomatskoj konferenciji 20. prosinca 1996. godine. No nakon prestanka trajanja autorskih imovinskih prava u pogledu određenog djela ono postaje javno dobro (*domain public*), pa ga svatko može slobodno koristiti i bez plaćanja naknade, ako zakonom nije drukčije određeno.¹² Djela koja su javno dobro pogodna su za digitalizaciju. Zbog toga već nekoliko desetaka godina postoji praksa digitalizacije nezaštićenih djela, bilo da se tekstovi prepisuju ili skeniraju. No, postavlja se pitanje jesu li ona postupkom digitalizacije uopće objavljena. Budući da se radi o sadržaju objavljenom na mediju koji se razlikuje

Publishers – AAP) i pokrenula projekt stvaranja označitelja kao što je DOI. Nakon što je Korporacija za nacionalnu istraživačku inicijativu (Corporation for National Research Initiatives – CNRI) u suradnji s poduzećem *R. R. Bowker* izradila nacrt označitelja DOI, osnovan je odbor koji će poticati razvoj prototipa tog sustava na međunarodnoj razini. Sustav DOI prvi je put službeno predstavljen na 49. frankfurtskom sajmu knjiga 15. listopada 1997. godine. Sustavom DOI upravlja neprofitna zaklada pod imenom *International DOI Foundation*. Sustav danas koriste nakladnici iz Europe i Amerike. Oznaka DOI sastoji se od prefiksa i sufiksa. Budući da se za identifikaciju knjiga na raznim medijima već koristi međunarodni standardni knjižni broj ISBN, tako on u elektroničkoj knjizi postaje stvarni označitelj sadržaja u okviru oznake DOI, koja se zasada može sastojati od najviše 128 mjesta. Na tiskanoj knjizi omot i naslovna stranica donose relevantne podatke. U elektroničkoj knjizi te podatke sadrži upravo DOI i tako rješava osnovna pitanja poslovanja u vrlo dinamičnom elektroničkom nakladništvu, gdje se češće mijenja podatak o vlasništvu i lokaciji sadržaja. Usp. URL: <http://www.doi.org>

6 Oznake URN su trajne jedinstvene oznake izvora koje se uklapaju u širu informacijsku arhitekturu Interneta, koja se dodatno sastoji od Uniform Resource Characteristics (URC) – jedinstvenih svojstava izvora i Uniform Resource Locators (URL) – jedinstvenih adresa izvora. URN služi za identifikaciju, URC za uključivanje metapodataka, a URL za lociranje izvora. URN označuje izvor ili informaciju. Može označavati i intelektualni sadržaj, poseban oblik intelektualnog sadržaja, ili ono što tijelo koje dodjeljuje URN odredi kao jedinicu koju treba posebno označiti. URL označuje mjesto ili spremnicu određenog izvora, koji je označen URN-om. Izvor označen URN-om može se u određeno vrijeme nalaziti na jednom ili više mjesta, može se seliti ili biti nedostupan. URL označuje mjesto na kojem se izvor može nalaziti ili pak spremnicu koji se razlikuju od samog izvora označenog URN-om. Ako dokument na mreži već nosi označitelj kao što je ISBN, tada će on poslužiti kao označitelj sadržaja (NID – Namespace identifier). No

osim standardnih oznaka kao što su ISBN i ISSN kao osnova za URN može poslužiti i nacionalni bibliografski broj NBN (National Bibliographic Number), koji se zasad koristi kao interna oznaka. Zahvaljujući tom broju i digitalna efemerna grada dobila bi svoju identifikacijsku oznaku, a dodjeljivale bi ga knjižnice. Usp. Hakala, J.; Koch, T. URN user guide. Created: 23. 02. 1998. Last update: 03. 03. 1998.
URL: [http://www.lub.lu.se/metadata/URN-help.html\(2.2.1999.\)](http://www.lub.lu.se/metadata/URN-help.html(2.2.1999.))

7 Ugovor o autorskom pravu Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo, čl. 8.

8 *Projekt Gutenberg* bio je u vrijeme pokretanja prva stranica na Internetu koja je donosila informacije. Godine 1969. *Net* je bio eksperimentalna mreža za četiri računala u Kaliforniji. U vrijeme pokretanja projekta *Gutenberg* na *Netu* nije bilo više od 100 korisnika. No bilo je očito da će Internet jednog dana povezivati cijeli svijet. U početku se upisivalo po jednu knjigu godišnje, a kasnije se javljalo sve više dobrovoljaca. Zgodno je usporediti mjesečne podatke o digitalizaciji knjiga (tj. unosu teksta) od 1991. do 1999. godine: 1 naslov 1991., 2:1992., 4:1993., 8:1994., 16:1995., 32:1996., 32:1997., 36:1998. i 36:1999. Zanimljivo je promatrati ovaj projekt sa sociološkog gledišta. U SAD-u je da bi se smanjilo kopiranje, *Zakon o copyrightu* 1976. godine proizveden na 76 godina, a 1998. godine na 95 godina. Na početku ovog stoljeća većina djela istekla je autorskopravna zaštita. Poznato je da je većina djela rasprodana već u prvih petnaest godina trajanja autorsko pravne zaštite, koja kasnije nije obnovljena. Cilj projekta *Gutenberg* je digitalizirati 10.000 tekstova, a krajem 1999. godine tražena je minimalna financijska potpora, kako bi se ovo hvale vrijedno djelo moglo nastaviti. Usp. Hart, M. S. *Digital text : Project Gutenberg: breaking down the barriers of ignorance and illiteracy.* // *Metamorphosis of the book*, str. 75-79

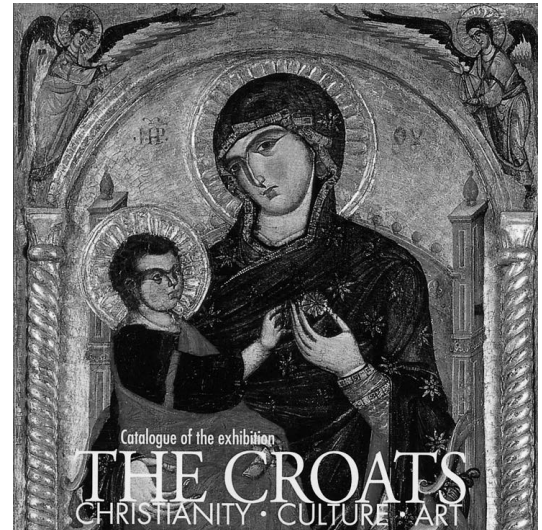
9 URL: <http://www.netLibrary.com>

10 Kiernan, V. *An ambitious plan to sell electronic books?* // *The Chronicle of Higher Education* (Apr 16, 1999).
URL: <http://proquest.umi.com>

od papira, takva bi izdanja trebala predstavljati novo izdanje i nositi vlastitu ISBN oznaku. Za označavanje ISBN-om ostaje ključno pitanje, tko je nakladnik nezaštićenih elektroničkih knjiga nastalih digitalizacijom tiskanih knjiga? Nakladnik autorski nezaštićenog djela je onaj koji ga objavljuje i ima pravo ostvarivati dobit. Poznato je da već dulje vrijeme većina elektroničkih knjižara i drugih ustanova nudi djela koja su digitalizirana postupkom skeniranja i stavlja ih na raspolaganje u većini slučajeva bez naknade. Tako se postupkom digitalizacije pravno nezaštićenog djela daje na raspolaganje javnosti djelo a da se ne ističe nakladnik. Najčešće onaj koji taj pothvat izvodi odnosno naručuje sebe naziva distributerom. U slučaju autorski zaštićenih djela takav distributer tekstova sklapa ugovor s nakladnikom koji kod distributera naručuje postupak skeniranja i stavljanja u promet.

U počecima digitalizacije tj. 1995./6. godine objavljivanja su sabrana djela pojedinih autora na CD-ROM-u. Tako je sabrana djela Johanna Wolfganga Goethea objavio nakladnik *Chadwyck Healy* prvo na kompaktnom disku, a kasnije i na mreži. Čini se da je pitanje kulturnog prestiža postalo objaviti klasike književnosti u elektroničkom obliku. Takav je vrlo skup projekt *Literature Online*¹³ nakladnika *Chadwyck Healy*, koji je objedinio čak 18 baza podataka s izvornim djelima engleskog i američke književnosti uključivši bibliografiju, rječnik i članke iz književnih časopisa. U okviru tog sveobuhvatnog projekta objavljeno je 260.300 književnih djela na engleskom nastalih u rasponu od 1400 godina tj. od 600. godine. Tako donosi 256.000 pjesama, 4000 dramskih djela i 300 romana. Od neprocjenjive su vrijednosti za istraživače 1.500.000 znanstvenih članaka i 13.200 bibliografskih referenci. Časopisi i knjige mogu se direktno naručiti, a ponuđen je i forum za raspravu. Ovdje dolazi do izražaja još jedna vrijednost elektroničkog medija. Naime 75 posto tekstova, koji su ovdje dostupni u elektroničkom obliku, rasprodano je u tiskanom. Cijena pristupa kompletnoj

bazi *Literature Online* iznosi 7500 britanskih funti za četiri istovremena korisnika.

Elektronički medij mijenja pristup znanju donoseći neke prednosti. Vrlo je pogodan za objavljivanje opsežnih djela, jer može sadržavati velik broj informacija koje se brzo prenose. To su prvenstveno referentna djela kao npr. enciklopedije, rječnici, bibliografije i leksikoni. U povijesti nekih referentnih djela je objavljivanje na kompaktnom disku često bila samo međufaza u prijelazu iz tiskanog oblika na Internet.

Jedno od klasičnih referentnih djela koje je već u jesen 1998. objavljeno na mreži je *The Grove Dictionary of Art*¹⁴ Objavljivanje ove enciklopedije na Internetu odvijalo se usporedo s velikim promjenama u elektroničkom nakladništvu, a postupno se razvijala i sklonost knjižničara prema elektroničkoj građi. Ranih osamdesetih godina *The Grove Dictionary of Art* bio je zamišljen kao opsežno tiskano referentno djelo. Do 1993. godine kada je započeo tisak kompleta svezaka razmišljalo se o objavljivanju na CD-ROM-u. No ta je misao napuštena, jer tadašnja tehnologija nije omogućavala pohranu 26 milijuna riječi i 15.000 ilustracija na jedan jedini disk. Uz to je i otkup prava za elektroničku reprodukciju bio vrlo skup. Konverzija tiskanog oblika ove enciklopedije u elektronički trajala je manje od godinu dana, a mrežna verzija objavljena je dvije godine nakon tiskanog izdanja u 24 sveska. Ovo elektroničko izdanje na mreži ima sve prednosti takvih publikacija kao što su lakoća pristupa, uporabe, povezivanje s ilustracijama i mogućnost osuvremenjivanja. Uspostava veza s ilustracijama pokazala se najuspješnijim svojstvom ove edicije, a da se pri tom nije povećala cijena pretplate. Zanimljivo je usporediti podatke o ilustracijama u tiskanom i elektroničkom izdanju. Tiskano izdanje donosi 20.000 ilustracija, od toga 400 u bojama, što je bila najveća stavka u cijeni tiskanja. Kada se prije šest godina razmatrala mogućnost izdavanja na CD-ROM-u, ustanovljeno je da bi otkup elektroničkih prava za ilustracije i njihova

digitalizacija povećali cijenu ilustracija tri puta. Elektronička verzija ove enciklopedije na mreži omogućuje vezu s više od 15.000 ilustracija. Ona osim toga pruža direktnu vezu s *The Bridgman Art Library*, koja trenutno nosi 30.000 slika, a do kraja 1999. namjerava imati 100.000 digitaliziranih slika. Postoji razlika između slika s vanjskim vezama i slika iz *The Bridgman Art Library*. Vanjske veze su na Internetu pronašli urednici enciklopedije, tako da uz natuknicu čitatelj dobiva popis slika koje su važne za tekst pa ih može pogledati. U većini slučajeva slike su povučene s mrežnih stranica muzeja, što predstavlja dodatnu uslugu. Mrežne stranice muzeja su stabilne i slike su dobre kvalitete, a u mnogo se slučajeva može dobiti dodatna informacija ili građa o djelu ili umjetniku zastupljenom u enciklopediji kao i o postavu samog muzeja ili galerije. U lipnju 1999. veze su bile uspostavljene sa 180 različitih mrežnih stranica. Jasno je da su i muzeji zainteresirani da sa svojih mrežnih stranica uspostave veze s ovom enciklopedijom. Za razliku od spomenutih vanjskih veza *The Bridgman Art Library* omogućuje korisniku da neovisno o tekstu enciklopedije direktno pretražuje slike po naslovu djela i umjetnikovom imenu ili pak kombinaciji parametara kao što su nacionalnost, stoljeće, tema, materijal ili lokacija. Već ovo mnoštvo ilustracija, i to većina njih u boji, daleko nadmašuje mogućnosti tiskanog izdanja.

Druga prednost ove mrežne verzije pred tiskanim izdanjem je mogućnost revizije članaka, dodavanja novih i povećavanje funkcionalnosti cijelog proizvoda. Redakcijski odbor enciklopedije započeo je reviziju 41.000 članaka i 500.000 bibliografskih navoda. Zato su kontaktirali 6.802 izvorna autora članaka diljem svijeta i zamolili ih da osuvremene svoje tekstove, tako da će rezultati najnovijih istraživanja biti uključeni u mrežnu verziju. Ovako temeljito revidirani tekstovi pravi su kapital za nakladnika. S vremenom namjerava objaviti u tiskanom obliku pojedine tematske sveske kao sporedni proizvod ove velike preradbe. Na taj se način održavanje elektroničkog izdanja i izdavački plan tiskanih naslova međusobno nadopunjuju te se čak može govoriti i o nekoj vrsti simbioze elektroničkog nakladništva i tiskanih izdanja. Godišnja pretplata na ovu enciklopediju na mreži iznosi 900 funti za 1-5 istovremenih korisnika. No 3900 funti iznosi jednogodišnja pretplata na enciklopediju na mreži i komplet od 24 tiskana sveska.

Ugledni američki nakladnik biografija **H. W. Wilson** iskoristio je svoja tiskana referentna izdanja *Current Biography 1940-*, *World Authors/Artists/Musicians/Film Directors*, *Famous First Facts* i *Junior Authors & Translators* za stvaranje novog izvora na Internetu pod nazivom ***Wilson Biographies Plus Illustrated***. Zapravo to nije bio prijenos podataka u omjeru 1:1, jer se nastojala postići ujednačenost cijelog izdanja. Vrlo su važnu ulogu odigrali urednici, koji su pregledavali biografije da bi odabrali 15.000 natuknica, osuvremenili profil izdanja, standardizirali imena i dodali polja s

oznakama. Uključili su podatke iz 100 Wilsonovih biografskih izvora, 26.000 ilustracija i 31.000 cjelovitih članaka iz časopisa.¹⁵

Skupina nakladnika pod nazivom ***The Gale Group***¹⁶ također je iskoristila svoje tiskane i mrežne izvore u području biografija i književnosti da bi nastali novi proizvodi na mreži ***Biography Resource Center*** i ***Literature Resource Center***. Integrirali su razne izvore kao što su cjeloviti tekstovi iz časopisa i novina uključivši i rezultate istraživanja primarnih izvora u području književnosti i biografija. Nakladnik smatra da su objavljivanjem na Internetu ta referentna djela ponovno otkrivena.

Knjižničari su svjesni da u elektroničkom okruženju moraju intenzivno i neposredno surađivati s nakladnicima, kako bi što prije dobili bibliografske podatke o elektroničkim publikacijama i mogli stručno obavljati posao.

Izveštaj M. Rynänen pod nazivom *European Parliament resolution on The role of libraries in modern society (No. A4-0248/98)*, 25 June 1998.

(URL:http://www.kaapeli.fi/~eblida/role_lib.htm) ističe jedinstvenu ulogu knjižnica u informacijskom dobu. Smatra se da su upravo knjižničari nositelji promjena, jer su standardi i metapodaci dio njihove svakodnevice. Od njih se očekuje da posreduju između sadržaja, nove tehnologije i korisnika. Očekuje se da knjižničari elektroničku knjigu prepoznaju, sekcioniraju i uključe u postojeću deponitarnu i bibliografsku funkciju knjižnica. Problem je u tome što se cijela koncepcija obveznog primjerka tj. zakonska obveza dostave publikacija nacionalnim bibliografskim centrima u svrhu pohrane i korištenja pisane riječi određene zemlje temelji na materijalnom obliku, što ne odgovara elektroničkom okruženju. Međunarodna konferencija o nacionalnoj bibliografskoj kontroli održana 25.-27. studenoga 1998. u Kopenhagenu donijela je preporuke: "istaknula je važnost uvođenja i poštivanja stručnih normi i zakon-

11 Taj broj se konstantno povećavao tako da je u veljači 2000. godine zbirka sadržavala 10.000 digitaliziranih knjiga zaštićenih autorskim pravom i 3000 naslova nezaštićenih autorskim pravom. Total number of e-books.//netLibrary e-book news, February 2000, str. 1-2. e-mail: ebooknewsnetlibrary.omm.com

12 Henneberg, I. *Autorsko pravo*, str. 134.

13 URL: <http://www.lion.chadwyck.co.uk>

14 Sutter, E. *Grove electronic encyclopedia presentation (u sklopu okruglog stola) Reference Classics Go Online*. American Library Association Annual Conference, June 28, 1999. (usmeno priopćenje)

15 URL: <http://www.hmwilson.com/ala/alarbb.ppt> (22.07.1999.)

16 URL: <http://www.galegroup.com>

skih propisa, kao i važnost pravodobna izlaženja nacionalne tekuće bibliografije. Time je posredno potvrdila i to da će nacionalne bibliografije, ta stara i već dugo poznata bibliografska pomagala, služiti svrsi i u idućem stoljeću.¹⁷

Općenito prevladava mišljenje da se elektroničke publikacije trebaju arhivirati na nacionalnoj razini i da za to trebaju biti odgovorne nacionalne knjižnice. Dok su jednoglasna mišljenja da propisima o obveznom primjerku treba obuhvatiti elektroničku građu u materijalnom obliku (CD-ROM i diskete), uz arhiviranje onih na mreži postavlja se više praktičnih pitanja. Zanimljivo je da neki predlažu da ustanove odabrane za pohranu građe provedu i selekciju.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu ima zadatak sustavnog prikupljanja ne samo tiskanih nego i elektroničkih publikacija objavljenih u Hrvatskoj.¹⁸

O pravilima korištenja arhivirane elektroničke građe različita su mišljenja. Knjižnice u davanju građe na korištenje do sada uglavnom nisu razlikovale je li ona nabavljena kao obvezni primjerak ili kupljena pod određenim uvjetima. Većina se nakladnika i neke knjižnice zalažu za tu distinkciju. Zatim dok većina knjižnica smatra da istu elektroničku publikaciju može istodobno čitati više korisnika, mišljenja nakladnika su različita. Naime za razliku od jednog primjerka tiskane knjige, elektroničku knjigu može istodobno čitati više ljudi. Zato nakladnici u ugovore unose ograničenja, tako da su uvjeti više nalik onima za tiskanu knjigu.

Prednosti elektroničke knjige su brz izvor informacija te ekonomičan oblik pohrane i distribucije sadržaja, ali ona, na žalost, nije pogodna za dugotrajno čitanje. No, elektroničkim je nakladništvom iz temelja izmijenjeno staro pravilo da se sadržaj prvo otisne a tek onda raspača. Elektronička se knjiga prvo raspača mrežom a tek onda prema potrebi otisne. U posljednjih je godinu dana naročito usavršena tehnika tiska na zahtjev (engl. print-on-demand). Ta je tehnika tiskanja i raspačavanja knjige utemeljena na digitalnoj tehnologiji, a omogućuje da se kupcu na zahtjev otisne i dostavi određena knjiga tamo gdje i kada zatreba. U stroj se zapravo stavlja digitalizirani sadržaj, a iz njega u samo nekoliko minuta izlazi otisnuta knjiga. Stoga će čovjek, želeći čitati određeni sadržaj posegnuti za oblikom knjige, koji je najprimjereniji trenutku i njegovoj potrebi.

Budućnost je knjige upravo u komplementarnosti elektroničke i tiskane knjige.

LITERATURA

1 Bakken, F., *Digital object identifier*. // Information Europe : EBLIDA Magazine 2, 4 (December 1997).

2 Hakala, J.; Koch, T., *URN user guide*. Created: 23. 02. 1998. Last update: 03. 03. 1998. URL: <http://www.lub.lu.se/metadata/URN-help.html> (2.2.1999.)

3 Hart, M. S., *Digital text : Project Gutenberg: breaking down the barriers of ignorance and illiteracy*. // Metamorphosis of the book, str. 75-79.

4 Henneberg, I., *Autorsko pravo*. Zagreb : Informator, 1996.

5 Horvat, A., *Nacionalna tekuća bibliografija u službi Univerzalne bibliografske kontrole*. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 43,1/2(2000), str. 1-8.

6 Kiernan, V., *An ambitious plan to sell electronic books!* // The Chronicle of Higher Education (Apr 16, 1999). URL: <http://proquest.umi.com> (17.06.1999.)

7 Sutter, E. *Grove electronic encyclopedia presentation* (u okviru *Reference Classics Go Online*. American Library Association Annual Conference, June 28, 1999. (usmeno priopćenje)

8 Total number of e-books. // netLibrary e-book news, February 2000, str. 1-2. e-mail: ebooknews@netlibrary.Omm.com

9 Ugovor o autorskom pravu Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo usvojen na diplomatskoj konferenciji 20. prosinca 1996., Zagreb : Državni zavod za intelektualno vlasništvo, 1997.

10 Živković, D., *Elektronička knjiga*, Zagreb : Multigraf, 2001.

*Adresa:

Dr. sc. Daniela Živković

Nacionalna i sveučilišna knjižnica

Hrvatski ured za ISBN i ISMN

Hrvatske bratske zajednice 4

10000 Zagreb

tel. 01/6164087, fax 01/6164371

e-pošta: dzivkovic@nsk.hr

ELECTRONIC BOOKS AND MUSEUMS

Electronic publishing has been developing for 13 years now, but in publishers' plans, e-books have been given a more prominent position only since 1998. The authoress gives a definition of e-books and explains their specific nature with respect to printed books. She draws attention to the importance of the copyright contract by the World Organisation for Intellectual Property, put forward in 1996. She provides the result of her research into the development of electronic publishing in Croatia, comparing it with trends in other countries. These results provide an insight into the future tasks of the professions that deal with books, and especially into the tasks of librarians as the agents of change brought about by the introduction of information and communication technology. She mentions the advantages of modern printing technology on demand and, in conclusion, gives her view of the future of books.

17 Horvat, A. *Nacionalna tekuća bibliografija u službi Univerzalne bibliografske kontrole*. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 43, 1/2(2000), str. 8.

18 Imajući u vidu razvoj elektroničkog nakladništva posljednjih godina, Konferencija ravnatelja europskih nacionalnih knjižnica (CENL) i Udruženje europskih nakladnika (FEP) usvojili su *Izjavu o depozitu elektroničkih publikacija na dobrovoljnoj osnovi*. *Izjava* je poslužila kao polazište za raspravu koju je Nacionalna i sveučilišna knjižnica organizirala 23. travnja 2001. godine u povodu Dana hrvatske knjige pod nazivom "Elektroničke publikacije i obvezni primjerak: pohrana i korištenje". Zaključeno je da se pravilnikom koji ima uporište u spomenutoj izjavi odrede uvjeti isporuke elektroničkih publikacija Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. *Pravilnik o dostavi i depozitu elektroničkih publikacija na dobrovoljnoj osnovi Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, donesen u studenom 2001. godine, predviđa da nakladnici dostave devet primjeraka elektroničkih publikacija u materijalnom obliku. Za mrežne publikacije dostavlja se verzija za najmanje dva korisnička mjesta. Dobrovoljnim potpisivanjem ugovora s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom elektronički nakladnik preuzima obvezu isporuke elektroničke građe na način određen pravilnikom. Usp. URL: <http://www.nsk.hr>